

HA-JOON CHANG
Kalkınma Reçetelerinin Gerçek Yüzü

HA-JOON CHANG Cambridge Üniversitesi Kalkınma Çalışmaları'nda yönetici yardımcısıdır. Çeşitli BM kurumları (UNCTAD, WIDER, UNDP ve UNIDO), Dünya Bankası ve Asya Kalkınma Bankası dahil pek çok uluslararası organizasyonda danışmanlık yapmıştır. *The Political Economy of Industrial Policy* (Macmillan, 1994) başlıklı bir kitabı vardır. Joseph Stiglitz'in konuşmalarından oluşan bir derleme hazırlamıştır: *Joseph Stiglitz and the World Bank: The Rebel Within* (Anthem Press, 2001). Devlet, pazar ve kurum teorilerinden, geçiş ekonomilerine kadar pek çok konuda makaleleri yayımlanmıştır.

*Kicking Away the Ladder:
Development Strategy in Historical Perspective*
© 2002, Wimbledon Publishing Company Ltd.

İletişim Yayınları 938 • Araştırma İnceleme Dizisi 153
ISBN-13: 978-975-05-0174-6
© 2003 İletişim Yayıncılık A. Ş. (1. Basım)
1-7. BASKI 2003-2016, İstanbul
8. BASKI 2018, İstanbul

EDİTÖR Asena Günel

KAPAK Utku Lomlu

UYGULAMA Suat Aysu

DÜZELTİ Asude Ekinci

BASKI Sena Ofset · SERTİFİKA NO. 12064

Litros Yolu 2. Matbaacılar Sitesi B Blok 6. Kat No. 4NB 7-9-11

Topkapı 34010 İstanbul Tel: 212.613 38 46

CILT Güven Mücellit · SERTİFİKA NO. 11935

Mahmutbey Mahallesi, Deve Kaldırım Caddesi, Gelincik Sokak,
Güven İş Merkezi, No: 6, Bağcılar, İstanbul, Tel: 212.445 00 04

İletişim Yayınları · SERTİFİKA NO. 10721

Binbirdirek Meydanı Sokak, İletişim Han 3, Fatih 34122 İstanbul

Tel: 212.516 22 60-61-62 • Faks: 212.516 12 58

e-mail: iletisim@iletisim.com.tr • web: www.iletisim.com.tr

HA-JOON CHANG

Kalkınma Reçetelerinin Gerçek Yüzü

*Kicking Away the Ladder
Development Strategy in Historical Perspective*

ÇEVİREN *Tuba Akıncılar Onmuş*

İÇİNDEKİLER

Türkçe baskıya önsöz	7
Teşekkür	11

BİRİNCİ BÖLÜM

Giriş: Zengin Ülkeler Gerçekten Nasıl Zenginleştiler?	15
1.1. Giriş	15
1.2. Bazı yöntembilimsel konular: Tarihten ders almak	18
1.3. Bölümler	28

İKİNCİ BÖLÜM

İktisadi Kalkınma Politikaları: Tarihsel Perspektiften Sanayi, Ticaret ve Teknoloji Politikaları	33
2.1. Giriş	33
2.2. Yakalama Stratejileri	41
2.3. Öncü ülkenin diğerlerini çekme stratejisi ve arkadan gelen ülkelerin cevabı - Britanya ve onu izleyen ülkeler	97
2.4. Sınai kalkınma politikaları: Bazı tarihsel söylenceler ve dersler	109

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

Kurumlar ve Ekonomik Büyüme:

Tarihsel Perspektiften 'İyi Yönetişim'	125
3.1. Giriş	125
3.2. Kalkınmış ülkelerde kurumsal gelişmenin tarihi.....	129
3.3. Kalkınmakta olan ülkelerde kurumsal gelişme - önceki ve şimdiki durum.....	190

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

Bugüne Yönelik Dersler	207
4.1. Giriş	207
4.2. Kalkınmaya yönelik iktisat politikalarını yeniden düşünmek	208
4.3. Kurumsal gelişmeyi yeniden düşünmek	214
4.4. Muhtemel itirazlar	223
4.5. Sonuç notları	228
Kaynakça	233

TÜRKÇE BASKIYA ÖNSÖZ

1970'lerde ÷lkem Kore'de büyürken, ilkokulda dünyanın büyük siyasi liderlerinin devletin yayınladığı yaşamöykülerini okumaya teşvik edilirdik. Elbette o dönemin güçlü diktatörü General Park Chung Hee de bunlardan biriydi. Diğer liderlerin arasında öne çıkan isimler, George Washington, Abraham Lincoln, Winston Churchill ve Charles de Gaulle'dü.

Ancak, dünya sahnesinde sadece Amerikalıların ve Avrupalıların yerinin olduğunu düşünen Üçüncü Dünyalı bir okul çocuğı için bu liderlerin arasında bir de Türk liderinin bulunması ilginç bir durumdu. Bu Türk lider, General Kemal Paşa ya da Kore'de daha çok bilinen adıyla Kemal Atatürk'tü. Kemal Atatürk'ün yaşamöyküsünü okuyan bir okul çocuğı bile çok uzaklarda bir ülkeyi (mesafe olarak uzak ama linguistik olarak yakın, Türkçe de Korece de, Ural-Altay dilleridir) yönetmiş olan bu liderin General Park için bir rol modeli olduğunu anlayabiliyordu. Her ikisinin de mütevazı bir geçmişi vardı, her ikisi de bir dar-

beyle başa geçmiş askerlerdi ve en önemlisi her ikisi de kendilerini, ülkelerini yoksulluktan kurtarmayı hedefleyen kararlı ve çoğu kez katı modernleştiriciler olarak görüyorlardı, öyleydiler de. Yıllar sonra bir üniversite öğrencisi olarak kalkınma iktisadı okuduğumda Kemal Atatürk'ün gerçekten de daha sonra devlet güdümlü kalkınma stratejisi diye adlandırılacak olan stratejiyi ilk uygulayan Üçüncü Dünya lideri olduğunu öğrendim. General Park'ın versiyonunun Kemal Atatürk'ünkinden daha başarılı olduğu iddia edilir.

Aradan daha da uzun bir zaman geçtikten sonra bu kitapla ilgili araştırma yaparken aslında devlet güdümlü kalkınma stratejisini ilk uygulayanın ne Kemal Atatürk, ne Meiji dönemi Japon imparatorları ne de Almanya'nın Demir Şansölyesi Otto von Bismarck olduğunu anladım. Stratejinin, o dönemde sanayi alanında İngiltere'den daha üstün olan Hollanda'yı alt etmek isteyen, ilk İngiliz Başbakanı Robert Walpole ile ortaya çıkmış olduğunu gördüm. Bu stratejiyi destekleyen kuramları geliştirense herkesin zannettiği gibi Alman iktisatçı Friedrich List değil ABD'nin ilk Hazine Sekreteri parlak Alexander Hamilton'dı. Büyük özgürlük savunucusu olarak tanınan Abraham Lincoln'un, aynı zamanda büyük korumacı olduğunu, ABD'nin uyguladığı gümrük tarifelerini daha önce görülmedik düzeylere yükselttiğini, köleliğe karşı verdiği mücadeleye serbest ticarete karşı verdiği mücadeleyle devam ettiğini gördüm.

Devlet güdümlü kalkınma stratejilerinin bu kadar eskilere gidiyor olması elbette bu strateji adına yapılan yanlışlıkları mazur göstermez. Yine de, doğru uygulandığında, devlet güdümlü kalkınma stratejisi geri kalmış bir ülkenin kalkınmış ülkelere yetişmesini sağlayabilir, oysa serbest ticaret sağlayamaz. Kitabın en temel amacı, sunulan tarihsel ger-

çeklerin ışığında, bugünün kalkınmış ülkelerinin kalkınmakta olan ülkelere, kendilerinin kalkınırken değil kalkındıktan sonra benimsedikleri politika ve kurumları tavsiye ve hatta empoze etmelerinin arkasındaki nedenleri ve gizli emelleri sorgulamamız gerektiğidir.

Kitabımın ilk tercümesinin Türkiye’de -küçük bir çocuğun zihnine, daha sonra bu kitaba konu olan tarihsel karşılaştırmaya dönüşecek ilk tohumu atan yaşamöyküsünün sahibinin ülkesinde- yayınlanmasından büyük mutluluk duyuyorum.

Ha-Joon Chang

Haziran 2003

Kitabın orijinal İngilizce başlığı “*Kicking Away the Ladder*”. On dokuzuncu yüzyıl Alman iktisatçısı List’in kullandığı bu ifade, zengin bir ülkenin zirveye ulaştığında diğerlerinin kendisinden sonra tırmanmasını engellemek için, oraya tırmanmasını sağlayan “merdiveni itmesi” anlamına geliyor. Bu ifadeye tam karşılık gelen Türkçe bir deyim olmadığı için açıklayıcı bir başlığı tercih ettik. -e.n.

TEŞEKKÜR

Bu kitabın ortaya çıkmasında katalizör görevi gören üç isim var. Birincisi inanılmaz iktisat tarihi ve iktisadi düşünce tarihi bilgisiyle başka türlü varlığından bile haberdar olmayacağım kaynaklara dikkatimi çeken Eric Reinert. İkincisi James Putzel; kitabın ana bölümlerinden ikincisinin (3. bölümün) temelini oluşturacak olan kurumsal kalkınmanın tarihi projesine kalkışmama verdiği destekle kitabın devamı için kritik bir itici güç sağlamıştır. Son olarak, fikir ayrılıklarına rağmen kitabın daha önceki bir versiyonuna yaptığı istisnai derecede detaylı ve bilgilendirici eleştirilerle Charles Kindleberger'in adını zikretmeliyim. Aynı zamanda Friedrich List'in kitaba adını veren satırlarına dikkatimi de o çekmiştir.

Wolfgang Drecshler, Michael Ellman, Stanley Engerman, Peter Evans, Ben Fine, Ilene Grabel, William Milberg, Eyüp Özveren, Peter Nolan, Howard Stein, Lance Taylor ve Larry Westphal'e kitabın ilk versiyonlarını büyük bir dikkatle okudukları, kitabın son versiyonunda hepsine yer verememiş olsam da çok önemli yorumlarda buldukları için te-

şekkür borçluyum. Van Anantha-Nageswaran, Ashwini Deshpande, Jacob Gulman, SunMok Ha, Irfan ul Haque, John Grieve Smith, Haider Khan, Tony Miller, Leon Montes, Gabriel Palma, John Sender, Jang-Sup Shin, Judith Tendler, John Toye, Tianbiao Zhu da faydalı önerilerde bulundular. Jonathan Pincus sadece entelektüel yorumlarda bulunmadı aynı zamanda editoryal tavsiyeler de verdi. Duncan Green, Jonathon di John, Richard Kozul-Wright, Sandra Pepera, Bob Rowthorn, Peter Temin, ve Roger Wilsson daha sonra 3. bölümü oluşturacak olan makaleyle ilgili yararlı yorumlar yaptılar. 3. bölümle ilgili mali desteği için İngiltere Hükümeti Uluslararası Kalkınma Departmanına minnettarım.

Üç tane son derece becerikli ve kendilerini işlerine adanmış asistanın yardımı olmaksızın kitapla ilgili çalışmaların tamamlanması mümkün olamazdı. Elaine Tan, 3. bölümle ilgili araştırmaları son derece başarılı bir şekilde yaptı ve kitabın taslağının birçok bölümüyle ilgili önemli yorumlar yaptı. Bente Molenaar kitap boyunca çok yaratıcı ve dikkatli bir asistandı ve İskandinav dillerindeki kaynakları benim için tercüme etti. Edna Armendariz İspanyolca, Portekizce ve Fransızca kaynakları benim için buldu ve tercüme etti. Ayrıca, harika bir editoryal çalışma yapan Daniel Hahn'a da teşekkür etmeliyim.

Kamaljit Sood, Noel McPherson ve Anthem Press'teki ekipleri bugünün yavaş işleyen ve kişisellikten uzak yayıncılık anlayışının ötesinde bir yayın deneyimi edinmemizi sağladılar. Tom Penn, Anthem'deki editörüm, sadece değerli bir editoryal çalışma yapmakla kalmadı, özellikle Tudor tarihiyle ilgili önemli tavsiyelerde bulundu.

Bu kitabın yazılması için gerekli olan yoğun çabayı istikrarlı ve sevgi dolu bir aile hayatı sağladı. Annem babam ve eşimin anne babası her zaman ailemize temel oluşturmuş-

tur. Son olarak ailemin üyelerine teşekkür etmek istiyorum, karım Hee-Jeong, kızım Yuna ve oğlum Jin-Gyu'ya, gösterdikleri sevgi ve şefkat için ve özellikle tuhaf saatlerde tutan yazma krizlerimde ve aile görevlerimi ihmal ettiğimde gösterdikleri hoşgörü için teşekkür etmek istiyorum.

BİRİNCİ BÖLÜM
GİRİŞ: ZENGİN ÜLKELER
GERÇEKTEN NASIL ZENGİNLEŞTİLER?

1.1. Giriş

Halen, kalkınmakta olan ülkeler üzerinde bir dizi “doğru politika” ve “doğru kurum”u benimsemeleri yönünde, kalkınmış ülkeler ve onların denetlediği uluslararası kalkınma politikası kurumları tarafından uygulanan büyük bir baskı vardır.¹ Buna göre, “doğru politikalar” genel olarak Washington Uzlaşması tarafından önerilenlerdir. Bunlar, daraltıcı makroekonomik politikaları, uluslararası ticaret ve yatırımın serbestleştirilmesini, özelleştirmeyi ve deregülasyonu (kuralsızlaştırma) içerirler.² “Doğru kurumlar” ise temel olarak kalkınmış ülkelerde, özellikle de Anglo-Amerikan ülkelerinde bulunanlardır. En önemlileri, demokrasi, “iyi”

1 Yani, kalkınmakta olan ülkelere iki taraflı ve çok taraflı mali destek verilmesi için ekonomik şartların yanısıra artık “yönetişimle ilgili şartlar” da aranır hale gelmiştir.

2 Bunun en klasik ifadesi Williamson 1990’dur. Son dönemde yapılan bazı eleştiriler için bkz. Stiglitz 2001a; Ocampo 2001.

bir bürokrasi, bağımsız bir yargı, fikrî mülkiyet hakları da dahil olmak üzere güçlü bir şekilde korunan mülkiyet hakları, şeffaf ve piyasaya yönelik kurumsal yönetim (*corporate governance*) ve siyasetten bağımsız bir merkez bankası dahil olmak üzere finans kurumlarıdır.

Kitabın ilerleyen bölümlerinde göreceğimiz gibi, tavsiye edilen bu politika ve kurumların günümüzün kalkınmakta olan ülkelerinin durumuna uygun olup olmadığı ateşli tartışmalara konu olmuştur. Ancak, tuhaf bir biçimde, bu tavsiyelerin uygulanabilirliğini sorgulayan eleştirilerin bile çoğunda, kalkınmış ülkelerin kalkınma sürecinde bu “doğru” politika ve kurumları benimsemiş oldukları varsayılmıştır.

Örneğin, Britanya'nın *laissez-faire* politikası sayesinde dünyanın ilk sanayi süper gücü haline geldiği, Fransa'nınsa müdahaleci politikaları yüzünden geride kaldığı geniş kabul görmektedir. Benzer bir biçimde, Büyük Bunalım'ın (1930) başında ABD'nin, serbest ticaretten vazgeçip korumacı Smoot-Hawley tarifesini benimsemesinin, meşhur serbest ticaret yanlısı iktisatçı Bhagwati'nin sözleriyle “ticaret karşıtı çılgınlığın en aşikâr ve dramatik edimi”³ olduğuna inanılmaktadır. Kalkınmış ülkelerin iktisadi düzeylerine “doğru” politikalar ve kurumlar sayesinde eriştikleri inancının bir başka örneği de, sıklıkla dile getirilen, patentler ve diğer özel fikrî mülkiyet hakları olmaksızın bu ülkelerin zenginleşmelerini sağlayan teknolojileri yaratamayacakları iddiasıdır. ABD merkezli Amerika İçeri Serbest Ticaret için Ulusal Hukuk Merkezi'nin (National Law Center for Inter-American Free Trade) iddiasına göre “kalkınmakta olan ülkeler olarak yola çıkan endüstrileşmiş ülkelerdeki tarihi kayıtlar, fikrî mülkiyetin korunmasının; iktisadi kalkınmanın,

3 Bhagwati 1985, s. 22, n.10.

ihracatın büyümesinin ve yeni teknolojilerin, sanatın ve kültürün yayılmasının en güçlü araçlarından biri olduğunu gösterir”.⁴ Ve bu böylece devam eder.

Bugün kalkınmakta olan ülkelere tavsiye edilen politika ve kurumların kalkınmış ülkelerin kalkınmakta iken benimzedikleri politikalar ve kurumlar olduğu doğru mudur? Yüzeysel düzeyde bile, bunun doğru olmadığını öne süren tarihî kanıt parçacıkları var gibi görünmektedir. Aramızdan bazıları Fransız devletinin, on sekizinci ve yirminci yüzyıllardaki yapısının aksine, on dokuzuncu yüzyılda oldukça muhafazakâr olduğunu ve müdahaleci olmadığını biliyor olabilir. Bir yerlerde ABD’de, en azından İç Savaş sonrası dönemde yüksek tarifeler uygulandığını okumuş olabiliriz. Birkaçımız ABD Merkez Bankası Federal Reserve Board’un 1913 gibi geç bir tarihte kurulduğunu duymuş olabilir. Aramızdan bir veya iki kişi İsviçre’nin, on dokuzuncu yüzyılda bir patent kanunu olmaksızın dünyanın en önemli teknoloji öncülerinden biri olduğunu bilebilir.

Kapitalizmin tarihine dair ortodoks görüşe karşı böylesi karşı-kanıtların ışığında kalkınmış ülkelerin bir şekilde “başarılarının sırlarını” saklamaya çalışıp çalışmadıklarını sormak uygun olur. Bu kitap kapitalizmin tarihine dair ortodoks görüşle çelişen çeşitli tarihî bilgileri bir araya getirmekte ve kalkınmış ülkelerin kalkınmakta iken benimzedikleri politika ve kurumların kapsamlı ama özet bir resmini ortaya koymaktadır. Başka bir deyişle, bu kitap “zengin ülkeler gerçekten, nasıl zenginleştiler?” sorusunu sormaktadır.

Bu soruya kısa yoldan verilebilecek cevap, kalkınmış ülkelerin buldukları yere, bugün kalkınmakta olan ülkele-

4 National Law Center for Inter-American Free Trade 1997, s. 1.

re önerdikleri politikalar ve kurumlarla gelmemiş olduklarıdır. Çoğu etkin bir biçimde, bugün DTÖ (Dünya Ticaret Örgütü) tarafından kötü karşılanan veya yasaklanan, bebek sanayi koruması (*infant industry protection*) ve ihracat teşvikleri gibi “yanlış” ticaret ve sanayi politikalarını uygulamışlardır. Bu ülkeler kalkınana kadar (yani on dokuzuncu yüzyıl sonları, yirminci yüzyıl başlarına kadar), merkez bankası ve limited şirketler gibi en “temel” kurumlar dahil olmak üzere bugün kalkınmakta olan ülkelere zaruri olduğu söylenen kurumların çok azına sahiptirler.

Bu durumda, kalkınmış ülkeler, “doğru” politika ve kurumlar tavsiye etme kılıfı altında daha önceleri kendilerinin kalkınmak için kullandıkları politika ve kurumların kalkınmakta olan ülkeler tarafından kullanılmasını güçleştirmiş olmuyorlar mı? Kitabın cevaplamayı umduğu soru budur.

1.2. Bazı yöntembilimsel konular: Tarihten ders almak

On dokuzuncu yüzyıl Alman iktisatçısı Friedrich List (1789-1846) bebek sanayi argümanının, yani kalkınmış ülkelerin varlığında, geri kalmış ülkelerin devletin müdahalesi, özellikle de tarife koruması olmaksızın yeni endüstriler geliştiremeyeceği görüşünün babası olarak bilinir. Başyapıtı *Ulusal Siyasal İktisat Sistemi* (The National System of Political Economy) ilk olarak 1841’de yayınlanmıştır.⁵

5 Kitabın 1856 gibi erken bir tarihte ABD’de çevirilip yayınlanması (Henderson 1983, s. 214) ABD ve Almanya’nın “milliyetçi” ekonominin iki merkezi olarak yakın ilişkide olduklarını göstermektedir (ayrıca bkz. Dorfman 1955; Balabkins 1988; Hodgson 2001). Fakat, benim bu kitapta kullandığım İngilizce tercüme ancak 1885’te yayınlanabilmiştir. Bu da on dokuzuncu yüzyıl ortasında Britanya’da serbest ticaret doktrininin ne derece egemen olduğunu göstermektedir.

List kitabına uzun bir tarihsel tartışmayla başlar. Toplam 435 sayfalık kitabının 115 sayfasını Batı dünyasının önemli ülkelerinin o zamana kadar izledikleri ticaret ve sanayi politikalarını gözden geçirmeye ayırır. Venedik'in (ve diğer İtalyan devletlerinin), (Hamburg ve Lübeck'in başını çektiği) Hansa kentlerinin, Hollanda, İngiltere, İspanya ve Portekiz, Fransa, Almanya ve ABD'nin deneyimlerini inceler.

Anlatılanların çoğu, bu ülkelerin iktisat tarihiyle ilgili bildiklerimizle (veya bildiğimizi sandıklarımızla) çelişmektedir.⁶ Günümüzün okuyucusu için özellikle, List'in -liberal iktisat politikalarının vatani oldukları varsayılan- Britanya ve ABD'yle ilgili analizleri dikkat çekicidir.

List, birçok ülkeyi zenginliğe götüren yoldaki en önemli unsur olduğunu düşündüğü bebek sanayi koruması sanayinde mükemmelliğe ulaşan ilk ülkenin Britanya olduğunu öne sürer. Hatta, bebek sanayi argümanı ile ikna olmamış herhangi bir kişinin, önce İngiliz sanayiinin tarihi üzerine çalışması gerektiğini söyleyecek kadar ileri gider.⁷ İngiltere'yi sınai başarıya götüren yolu özetlediği bölüm uzun uzadıya alıntılanmaya değer.

Serbest ticaret yoluyla belli bir gelişmişlik düzeyine ulaşmış olan (Britanya'nın) monarşileri, medeniyet, güç ve zenginliğin en üst derecesine ancak imalat ve ticaretin tarihiyle bir araya gelmesiyle ulaşabileceğini kavramışlardı. Yeni kurulmuş yerli imalatın yabancıların [İtalyanların,

6 Anlatılanlar aynı zamanda iktisadi kalkınmada kamu politikalarının ve kurumlarının rolü konusunda sergiledikleri yetkinlik bakımından da ilginçtir. List, "tek tek bireyler ne kadar çalışkan, tutumlu, yaratıcı ve akıllı olurlarsa olsunlar, kurumların eksikliğini dolduramazlar. Tarih bize kişilerin üretici güçlerini büyük oranda içinde buldukları toplumsal kurumlardan ve koşullardan aldıklarını gösterir" demektedir. (s. 107)

7 List 1885, s. 39.

Hansa kentlerinin, Belçikalıların ve Hollandalıların] eski ve yerleşik imalatlarıyla serbest rekabette baş etmeyi ümit edemeyeceğini anlamışlardı. Bu nedenle, bir kısıtlamalar, ayrıcalıklar ve teşvikler sistemi yoluyla topraklarına yabancılardan zenginliğini, yeteneklerini ve girişimcilik ruhunu nakletmeye çabaladılar.⁸

Bu, Britanya'nın sınai kalkınmasına dair, Britanya'nın cüretkâr serbest ticaret ve serbest piyasa ekonomisinin, Kıta Avrupası'nın kumandacı ülkelerine karşı savaştığı biçimindeki yaygın görüşle temelden çelişen ve insanlık tarihinde daha önce görülmemiş bir sınai başarıya yol açan politikalarının üstünlüğünü kanıtlayan bir nitelendirmedir.

List serbest ticaretin benzer sınai kalkınma düzeyindeki ülkeler arasında yararlı olup (ki bu yüzden Alman devletleri arasında yapılacak bir gümrük birliğini, *Zollverein*'i şiddetle savunmuştur), farklı kalkınma düzeyine sahip ülkeler arasında yararlı olmadığını savunarak devam eder. Britanya'yı yakalamaya çalışan ülkelerdeki çağdaşlarının bir çoğu gibi serbest ticaretin Britanya'nın yararına olduğunu, daha az kalkınmış ülkelerin yararına olmadığını savunur. Serbest ticaretin bu ekonomilerdeki tarım ürünleri ihracatçıların yararına olduğunu kabul eder, ancak bu, ulusal imalatın gelişmesi ve ülkenin uzun vadeli iktisadi refahı pahasıdır. Ona göre, bu nedenle, döneminin İngiliz politikacılarının ve iktisatçılarının serbest ticaretin erdemlerine düzdükleri methiyeler, kendisinin “kozmpolitik doktrin” dediği genelleştirmeci bir dille yapılmış olmalarına rağmen milliyetçi emellere dayanır. Bu konuda uzun uzadıya alıntılanmayı hak eder.

8 Şöyle devam eder: “Bu politikanın başarılı olup olmaması, başarıyı erken ya da geç yakalaması, benimsenen önlemlerin amaca uygun olup olmamasına ve ne kadar enerjiyle ve sebatla uygulanmış olduklarına bağlıdır.” (s. 111).